

החינוך לתפילה — פתיחה ליום העיון

מרדכי קורן

ניגשה אלי קודם תלמידה ואמרה שהיא מצפה מהדיון, שירמוז לכיוון תכליתי. ואכן, השאלה היא באמת מאוד-מאוד מעשית. היא מאוד מעשית, כי יש לה היבט כמותי: כמה דקות אנחנו מקציבים לתפילה? ככה זה הולך במניינים שלנו — מסתכלים על השעון, ויש מקומות שאחרי עשרים דקות, בודקים אם לא גמרת. הבעיה של משך זמן המניין אינה מצטמצמת אפוא לבתי-הספר, אנחנו רואים אותה גם אצלנו הבוגרים. זו היא אם כן בעיה אמיתית של המפגש בין החיים והתפילה. לכן הייתי רוצה לחלק את דבריי לשני נושאי משנה. האחד — משמעות התפילה, והשני — גילויים חיצוניים ומהותיים.

לעניין הראשון, משמעות התפילה. אנחנו כולנו יודעים, כשהתפילה אינה משמעותית, אנחנו מתפללים אותה בצורה לא משמעותית. מה ילד קטן יבין, לצורך הדוגמה הקיצונית, ב"יקום פורקן מן שמיא"? או, מה ילד קטן יבין, כשאני מעמיד אותו להתפלל 'שמונה עשרה', והוא יגיד "את צמח דוד עבדך מהרה תצמיח"? מה פירוש "את צמח דוד עבדך מהרה תצמיח"? העיקרון המנחה, לעניות דעתי, הוא ה'משמעות'. ואם מורה פוקח את אוזניו, ופוקח את עיניו של הילד, הוא רואה שתפילה יכולה להיות משמעותית, יש בה טעם וערך, ניתן לעשות זאת לדעתי בכל כיתה.

משמעות יכולה לשאת אופי אינדיווידואלי. סיפרה לי בתי, שיש אצלה בכיתה ד' ילד הסובל מפחדים איומים לאחר שאמו חלתה, שלא נדע, במחלה איומה ונפטרה. מובן שזה ילד מאוד-מאוד בעייתי. השאלה אם לא זה המקום כשעוסקים בתפילה לעורר לעידוד אותו ילד שפתאום נשאר באיזו פינה מאוד אפלה בחיים ובכיתה, ולהפגין שכל הכיתה מזדהה עם סבלו. ניתן, למרות שזה נשמע מוזר, לשלב בכך את העיסוק בתוכני התפילה. לילד שכורח מן הכיתה, וכל הזמן מגיב בצורה של פחדים איומים, ניתן להקנות באמצעות תפילה קצת אופטימיות. "ונאמן אתה להחיות מתים" יש בכך איזו שהיא תקווה. או במקרה של ילדים, או בכיתה, כשכולם מתפללים "רפאנו ה' ונרפא". התפילה הזו משמעותית! ב'שמע קולנו' גם לפי ההלכה אני יכול להכניס את הבקשות שלי, ואז אין זו התפילה הלא מובנת של "ואת צמח דוד...", ובוודאי שלא תפילת "יקום פורקן", אלא הלכנו בדרך של הדגשת קטעים שהם משמעותיים.

הנה למדנו בכיתה על הבריא, ואנחנו מתפללים תפילה מסוימת מיד אחרי שלמדנו.

למדנו "יהי אור ויהי אור". נתפלל אפוא "קדמון לכל דבר אשר נברא ראשון ואין ראשית לראשית" או אז, אני כבר לא מתפלל את ה'יגדל' כדבר מנותק! למדתי במסגרת הלימוד דבר משמעותי, עסקתי באירוע משמעותי והתפילה בעקבות זאת גם היא הופכת למשמעותית לילד.

בקצרה, הנושא הזה של הקניית משמעות הוא חלק מעיון תפילה שצריך להיעשות בידי מורה שלא רק מבין את התפילה, אלא גם פוקח את אזניו, רואה את הבעיה בכיתה שלו, רואה את תוכנית הלימודים, ומצמיד אליה תפילה. מורה כזה אומר: אנחנו מחר מתפללים את התפילה כשהיא משמעותית עבורנו, היא לא חיצונית, שמישהו אחר קבע. וכאן, אני חושב, אם לא מדובר בכיתה של בנות-מצווה, או בני-מצווה, יש לאפשר למקסימום של גמישות בטקסטים הנלמדים של התפילה. אין זו תוכנית לימודים מוכתבת מלמעלה, אלא תפילה שאנחנו מתפללים והיא חייבת לדבר אלינו. עד כאן כאשר למהות.

עתה לסעיף המשנה השני בעניין החיצוניות, שאי אפשר בעצם להבחין בינה לבין המהות. שימו לב — אנחנו יושבים ומתפללים באותה הכיתה, שבועד 15 דקות המורה למלאכה תשים בה דבק. המקום, הוא לא מקום של קודש. אני מוכרח לומר, שהדבר שהרשים אותי ביותר, ואני זוכר אותו עד עכשיו, שאחת המדריכות הפדגוגיות לקחה אותי פעם לסיוור בגני ילדים. נכנסנו לאחד הגנים, שם ראיתי מסורת תפילה נפלאה, מבחינת המקום. הילדים שיחקו ואחר-כך עברו למקום המיוחד לתפילה. היתה בגיל הזה של הגן עזרת נשים ועזרת גברים. הילדים ישבו בסמוך למחיצה והתפללו. אומנם אלה דברים חיצוניים, אבל הילדים הרגישו ממש פיסית, שעוברים מפינת המשחק למקום שונה, שבו מתפללים. אני שואל אתכם בגילוי לב — כמה בתי-ספר אתם מכירים, שהמעבר לתפילה הוא מעבר מהסוג הזה? בכיתה רגילה הרי על אותו שולחן, שעליו אני עורך תרגילים בחשבון, בעוד רגע אעסוק בהדבקה! איזו תחושה של קדושה יש לנו? השאלה אם אפשר לתכנן בבית-הספר פינות תפילה, ולא רק במקומות שיש מגיין לתלמידים! מקום מגיין התלמידים בוודאי שצריך להיות במקום האסתטי ביותר בבית-הספר. אבל גם כאן צריך לחשוב על פתרונות מקוריים. אם יש בית-כנסת סמוך — יתפללו בבקשה בו. אך אם לא, יחלקו את שעת התפילה בצורה, שכולם יכולים להתפלל ב'בית-הכנסת' שבבית הספר. אין סיבה ששתי כיתות א' מקבילות או שתי כיתות ב' מקבילות לא תתפללנה במקום של קדושה. במאמר מוסגר אוסיף, כי עצוב מאוד שלא הגענו למצב שבכל בית-ספר יש בית-כנסת לתפארת. אני רואה שבונים אולמות התעמלות מפוארים ומשוכללים ביותר. אף אחד לא חושב שבית-כנסת הצמוד ליד בית-הספר צריך להיות המקום המפואר ביותר.

ומכאן לשירה. גם היא קשורה לכאורה לחיצוניות. אך רק לכאורה. למה התפילה אצל אחינו הספרדים היא יותר יפה מאשר בבתי-הכנסת האשכנזים? משום ששרים. השאיפה היא ללכת כאן לכיוון של חוויה. אני שואל: למה אני, המסכן, כמעט 40 שנה במקצוע, צריך להיכנס לבתי-ספר, ותמיד לשמוע את אותה המנגינה הנדושה. האין מנגינות חדשות יפות? האין מורה לזמרה? מדוע אין התפילה תפילה של שירה? את, מחנכת כיתה, באיזו מידה את חושבת, שאחרי ששרת שנתיים אותה מנגינה, אפשר להחליף את המנגינה שתהיה מנגינה של חוויה, שישמעו את הילדים שרים?

ובעניין ההכנה לתפילה. המעבר צריך להיות כמו שראינו בגני הילדים. צריך לשאול:

האם הילדים יודעים שעכשיו אנחנו הולכים להתכונן לתפילה? ידועה המשנה במסכת ברכות המלמדת כי לפני התפילה היו 'שוהים'. אמנם מדובר שם בחסידים ואולי ה'שהות' בבית-הספר קשה מדי, ובכל זאת, יש ערך חינוכי בשהות. גם אנחנו שוהים זמן מה, מסתדרים, מתכפתרים, ולאחר שבדקנו אם אנחנו מסודרים וידינו נקיות — יושבים. כך צריך לנהוג!

ולעניין הסידורים. אין תפילה ללא סידור. היכן מונחים הסידורים? האם איננו צריכים לקבוע שמישהו מתוך הכיתה ידאג באופן שוטף לסידורים? האם המחנך מוודא כי הם תמיד עטופים ונמצאים במקום שיש עליו פרוכת?

דומני שיש צורך לכוון אפילו בגילאים הנמוכים, כי ביום שני וחמישי מוציאים ספר לקריאה מאותו ארון, ארון של סידורים מעין חיקוי לקריאה בתורה. שם אסור שיהיה מלוכלך! ניתן להפעיל תורנות לכך. הלא יש תורנות גם באוכל?

אלה הם דברים חיצוניים, אך הם מכשירים את הדרך לחינוך פנימי! למותר לציין עד כמה גדולה חשיבות התפילה של המורה עם התלמידים. גם אם הדבר קשה, חשוב מאוד שהמורה יפנה לעצמו זמן לתפילה לפני כל עיסוק אחר, ולא ישגיח בלבד, אלא יפגין כבוד ורצינות!!

אני מאחל לכולנו — הדוברים והשומעים — שהדיון יהיה פורה ומפרה, ויגרה אותנו לחשיבה מרעננת בקשר לתפילה ולחינוך לתפילה — בהצלחה.